

SABİR MƏMMƏDOV
Bakı Dövlət Universiteti
Beynəlxalq jurnalistika kafedrasının dosenti
E-mail: sabir.rm@rambler.ru

BEYNƏLXALQ JURNALİSTİKANIN ELMİ-NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİ VƏ MÜASİR İNKİŞAF MEYLLƏRİ

Açar sözlər: beynəlxalq jurnalistika, söz azadlığı, ictimaiyyətlə əlaqə, dövlət orqanları ilə əlaqə, beynəlxalq informasiya münasibətləri

Ключевые слова: международная журналистика, свобода слова, связь с общественностью, связь с государственными органами, международные информационные отношения

Key words: International journalism, freedom of speech, Public Relations, Government Relations, international information relations

Müasir jurnalistika əhəmiyyətli sosial-ictimai institut olaraq bir çox ənənəvi meyarlarını qoruyub saxlamaqla hazırkı dövrün yeni tələblərini özündə əks etdirir. Bu xüsusiyyətlərin ən başlıcası ondan ibarətdir ki, jurnalistikanın yeni norma və prinsipləri formalaşır, media-informasiya fəaliyyəti milli sərhədləri aşaraq üstregional və qlobal informasiya məkanı yaradır, dövlətlərarası münasibətlərə ciddi formada təsir edir.

Keçmiş dövrün ideoloji basqıları nəticəsində uzun illər ərzində “beynəlxalq jurnalistika” (International journalism) anlayışı özündə yalnız KİV-lə xarici siyasət problemlərinin bağlılığını əks etdirirdi. Dünya siyasətinə dair publisistik yazılarla çıxış edən, beynəlxalq mövzuları şərh edən, dövlətin xarici siyasət məsələlərini açıqlayan, ölkə diplomatiyasının fəaliyyətini təhlil edən, ona informasiya dəstəyini formalaşdıran, dövlət başçısının və Xarici İşlər Nazirliyinin diplomatik gedişlərini təbliğ edən KİV nümayəndəsi “beynəlxalq jurnalist” hesab olunurdu. Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq jurnalistikanın xarakteri ölkənin inkişaf istiqamətləri və cəmiyyətin potensial dəyərləri ilə sıx bağlı olduğu və həqiqi məzmunu həmin rejimin ideoloji prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil etdiyi üçün onun mahiyyəti məhz düşünülmüş şəkildə təhrif olunmuşdu.

Amma aparılan araşdırmalar nəticəsində aydın olmuşdur ki, beynəlxalq jurnalistika əslində çox geniş və dərin məzmunlu, cəmiyyətin və dövlətin demokratik inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən elmi-praktik fəaliyyət sahəsidir. Odur ki, beynəlxalq jurnalistikanın mahiyyəti düzgün izah edilməli, konseptual əsasları isə obyektiv prinsiplər üzərində formalaşmalıdır. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, beynəlxalq jurnalistikanın bir sıra əsas elmi istiqamətləri mövcuddur.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dünyada vahid informasiya sistemi mövcuddur. İnteqrasiya prosesləri nəticəsində dövlətlərin bir-birindən asılı vəziyyətə düşməsi, informasiya texnologiyasının sürətlə inkişafı, məlumat bazalarının artması, transmilli KİV vasitələrinin formalaşması, müasir elektron media qurumlarının fəaliyyəti nəinki insanları, hətta bütöv dövlətləri informasiya basqısına məruz qoyur. Bütöv və çoxşaxəli informasiya məkanında müəyyən bir sistemin və nizamın yaradılması çox vacib və əhəmiyyətlidir. Bu sistemin özülündə duran prinsiplər, onların əksər dünya dövlətlərinin maraqları ilə uzlaşması və ortaq xarakter alması tələyüklü məsələlərdəndir. Beynəlxalq demokratik informasiya sisteminin və münasibətlərin formalaşmasında BMT və onun ixtisaslaşdırılmış qurumu olan YUNESKO-nun böyük rolu var. XX əsrin ortalarından başlayaraq dövlətlərarası informasiya mübadiləsi və əməkdaşlığı tarixin inkişaf mərhələsindən asılı olaraq üç elmi-nəzəri konsepsiya əsasında baş tutmuşdur. “Sərbəst informasiya axını”, “Yeni beynəlxalq informasiya düzəni” və “Yeni kommunikasiya strategiyası” konsepsiyaları əsasında formalaşan

beynəlxalq informasiya münasibətlərinin tədqiqi beynəlxalq jurnalistikanın əsas vəzifələrindən biridir [1, 6-44].

Beynəlxalq jurnalistika dövlətlərarası informasiya mübadiləsini və informasiya münasibətlərini əhatə etməklə dünya siyasətinin bir hissəsi kimi çıxış edir və dövlətlərarası ümumdünya və regional təşkilatların KİV-in inkişafı sahəsində fəaliyyətini təhlil edir. Hazırda dünyada dörd mindən artıq beynəlxalq təşkilat var ki, onların 300-dən artığı dövlətlərarası birliklər şəklində çıxış edir. Dövlətlərarası təşkilatlar söz, mətbuat və fikir azadlığına dair beynəlxalq hüquq normalarını formalaşdırır. BMT, Avropa Şurası, ATƏT və başqa beynəlxalq təşkilatlar çoxsaylı sənədlər qəbul etmiş, normativ-hüquqi aktlar müəyyənləşdirmişdir. Üzv dövlətlər həmin beynəlxalq hüquq normalarını bu və ya digər dərəcədə nəzərə alır və onlardan bəhrələnilir. Dövlətlərarası saziş və müqavilə statusu daşıyan beynəlxalq sənədlərin hüquqi prinsipləri, müəyyən etdikləri qaydalar üzv dövlətlər üçün mütləq xarakter daşıyır. Media fəaliyyətinin əsaslı bölməsi kimi beynəlxalq jurnalistika KİV-in beynəlxalq aspektlərini, dövlətlərarası normativ prinsipləri, informasiya fəaliyyətinin standartlarını, o cümlədən informasiyanın istehsalı, toplanması, mühafizəsi və müasir kommunikasiya vasitələri ilə yayımını nəzərdə tutur. BMT, Avropa Şurası, ATƏT və başqa beynəlxalq təşkilatların qətnamə və qərarlarında xüsusi olaraq vurğulanır ki, beynəlxalq informasiya əməkdaşlığı, müasir media-informasiya fəaliyyəti demokratik prinsiplərə söykənməli və insan hüquqlarının aliliyi əsasında qurulmalıdır.

Beynəlxalq jurnalistika problemlərini araşdırarkən KİV-in formalaşmaqda olan informasiya cəmiyyətinə uyğunlaşması və bu proses zamanı baş verən forma və məzmun dəyişikliklərini xüsusi təhlil etmək gərəkdir. Müasir dövrdə multimedia və qlobal informasiya şəbəkələrinin sintezi nəticəsində "yeni media" (new media) sistemi formalaşmaqdadır və bu mənada İnternet-jurnalistikanın beynəlxalq aspektləri hərtərəfli araşdırılmalıdır.

Müasir dövrdə dünyada yeni geosiyasi şərait yaranmışdır və inteqrasiya meyilləri gündəngünə daha da güclənir. Jurnalistikaya dair bu proses qanunvericilik, praktiki fəaliyyət və yaradıcılıq problemlərini əhatə edir. Artıq heç bir dövlət qonşu ölkələrdən təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərmir. Hər bir ölkə başqa sahələrdə olduğu kimi, informasiya və özünüifadə azadlığı sahəsində yaxın və uzaq qonşusundan yararlanmağa çalışır. Hazırda Azərbaycan Respublikası da başqa ölkələrin tarixi təcrübəsindən hərtərəfli istifadə etməyi qarşısına bir məqsəd kimi qoymuşdur.

Beynəlxalq jurnalistikanın vacib elmi, nəzəri və praktiki istiqamətlərindən biri qabaqcıl və inkişaf etmiş ölkələrin KİV qanunvericiliyindəki inteqrasiya meyillərinin araşdırılmasıdır. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, başqa sahələrdə olduğu kimi, informasiya, söz, mətbuat və özünüifadə azadlığı sahəsində Avropa ölkələrinin böyük tarixi təcrübəsi var. Tarix boyu bu ölkələr bir-birindən çox yararlanmış və inteqrasiya sahəsində böyük uğurlar qazanmışlar. Aparılan araşdırmalar göstərmişdir ki, hər bir ölkənin dövlət-hüquq sistemi və mediaya dair normativ-hüquqi aktları bir tərəfdən həmin xalqın tarixindən, sosial-iqtisadi həyatından, mədəniyyətindən, dövlətçilik təcrübəsindən, ideoloji dəyərlərindən, özünəməxsusluğundan qaynaqlanmışdırsa, digər tərəfdən qonşu dövlətlərin təcrübəsindən götürülmüş və müqayisəli hüquq vasitəsilə mənimsənilmişdir. Nəticədə əksər qabaqcıl ölkələrin KİV qanunvericiliyində çox sayda oxşar, orta qaydalar formalaşmışdır. Bunların sırasında ən vacibləri bunlardır: KİV-in cəmiyyətdə yeri və rolu, media vasitəsinin qeydiyyat tələbləri, medianın funksiyaları, KİV-in iqtisadi meyarları, söz və mətbuat azadlığının tələbləri, senzuranın yolverilməzliyi, KİV vasitəsinin təşkili prinsipləri, naşirin və redaktorun vəzifələri, jurnalistin hüquq və vəzifələri, etik qaydalara riayət etməyin vacibliyi, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, redaksiya materiallarının açıqlanmaması, informasiyanın toplanma qaydaları, plüralizm, KİV-dövlət münasibətləri, dövlət informasiyasının şəffaflıq meyarları, dövlət informasiyasına çatım və s. [2, 56-221].

Artıq bütün dünyada jurnalist və media fəaliyyətinə ortaq peşə sahəsi kimi baxılır. Beynəlxalq jurnalistika dünya publisistikasını təhlil edir, xarici jurnalistlərin yaradıcılıq laboratoriyasını hərtərəfli araşdırır, media nümayəndələrinə müasir peşə sirlərinə yiyələnmək yollarını açıqlayır, yeni yaradıcılıq texnologiyasından, onun əlverişli forma və metodlardan istifadə etmək imkanlarını müəyyən edir. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcrübəsi sahəsində beynəlxalq aləmdə mövcud olan peşə, yaradıcılıq meyarları ilə postsovet məkanında uzun illər ərzində tədris olunmuş media qaydaları arasında böyük fərqlər mövcuddur. Bunlar ilk növbədə materialların janr xüsusiyyətlərinə, informasiyaya çatım qaydalarına, jurnalist-məmur münasibətlərinə və s. aiddir. Peşə fəaliyyətinə dair beynəlxalq təcrübədə mövcud olan dərin və ətraflı bilgilərin tədqiq edilməsi məhz beynəlxalq jurnalistikanın üzərinə düşür.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövr jurnalistikasında praktik yönümlü bilik və təcrübəyə böyük önəm verildiyi üçün beynəlxalq kommunikasiya münasibətlərinin inkişafı, ictimaiyyətlə əlaqənin təşkili (Public Relations) və dövlət idarəetmə orqanlarının məlumatlandırılması (Government Relations) problemləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müasir PR işçisi böyük erudisiyaya, yüksək biliyə malik, insanlarla ünsiyyət qurmaq və onlara təsir etmək metodologiyasına sahib olan peşəkardır. Hazırda ictimaiyyətlə dövlət orqanları arasındakı münasibətləri tənzimləyən və siyasi menecment funksiyasını yerinə yetirən qurum kimi “dövlət orqanları ilə əlaqə” (Government Relations) qurumları çıxış edir. GR sahəsində çalışan şəxs sosial-siyasi proseslərə təsir etmək bacarığına malik, dövlət idarəetmə orqanlarında və biznes qurumlarında fəaliyyət göstərməyə hazır olan mütəxəssisdir. O, geniş, dərin biliyə və böyük qabiliyyətə sahib olmalıdır ki, baş verən prosesləri müstəqil şəkildə təhlil edib, idarəetmə mexanizmlərindən yararlanaraq hadisələri uyğun məcraya yönəldə bilsin.

Beynəlxalq jurnalistikanın vacib istiqamətlərindən biri regional və transmilli informasiya məkanının, dünya miqyasında fəaliyyət göstərən və yayımlanan kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin təhlilidir. İnformasiya sahəsinin milli, regional və transmilli olması əsasən media vasitəsinin xarakteri, neçə dildə yayımlanması və texniki vasitələrin yaratdığı imkanlarla müəyyənləşir. Düzdür, bəzən müəyyən bir yerli mətbuat orqanında və yaxud teleradio kanalında yayımlanan sensasiya ilə dolu material milli və regional sərhədləri aşaraq dünyanın müxtəlif ucqar nöqtələrində insanların diqqətinə hakim olur. Belə faktlar əsasən həmin informasiyanın təsirliliyi ilə bağlıdır. Əksər hallarda isə hər bir informasiya vasitəsinin öz yayım sahəsi və əhatə dairəsi mövcuddur. Ölkə daxilində fəaliyyət göstərən media vasitəsinin əhatə dairəsi daha çox milli ərazi ilə məhdudlaşır. Amma elə media vasitələri də var ki, qarşılarına qoyduqları məqsədlərə uyğun olaraq onların fəaliyyəti nəinki hər hansı bir regionu, hətta dünyanın bir çox bölgələrini əhatə edir. Bunlar transmilli mətbuat orqanları, dünya informasiya agentlikləri, “dünya” televiziya və radio kanallarıdır.

İnformasiya sahəsinin qloballaşması əsasən yeni kommunikasiya texnologiyasının inkişafı və transmilli media-şirkətlərin fəaliyyəti nəticəsində reallaşır. Transmilli şirkətlərin əsas göstəriciləri – illik maliyyə dövriyyəsi 100 milyon ABŞ dollarından artıq olmalı, ən azı 6 ölkədə fəaliyyət göstərməli, istehsal etdiyi məhsulun əksər hissəsini xarici ölkələrdə realizə etməlidir. Bu media-şirkətlərdən ilk növbədə “News Corporation”, “Gannet Co”, “Bertelsmann” və başqalarını qeyd etmək lazımdır.

Transmilli media-şirkətləri, televizuya və radio kanalları ilə yanaşı dünya miqyasında informasiya yayımı ilə bir sıra mətbuat orqanları da məşğul olur. Dünyada dörd belə mətbuat orqanı var, onlardan üçü Amerika Birləşmiş Ştatlarına (“International Herald Tribune”, “USA Today”, “The Wall Street Journal”), biri Böyük Britaniyaya (“Financial Times”) məxsusdur.

“USA Today” qəzeti ABŞ-ın “Gannett Company, Inc.” Şirkətinə aiddir, 1982-ci ildən nəşr edilir. Qəzetin nömrələri ABŞ-ın Virciniya ştatında hazırlanaraq peyk vasitəsilə dünyanın müxtəlif bölgələrində yerləşən 32 mətbəyə ötürülür. Hazırda “USA Today” qəzeti 2 milyon nüsxə ilə çap olunur [3]. “International Herald Tribune” qəzeti “New York Times Company” şirkətinə məxsusdur, Avropa və Asiya buraxılışına malikdir, 34 şöbədə çap olunur, tirajı 240 000 nüsxədir, 180 ölkədə yayımlanır. Qəzetin mənzil-qərargahı Paris yaxınlığında yerləşir [4]. “The Wall Street Journal” 1889-cu ildən nəşr olunur. Qəzet “News Corporation” media-şirkətinə daxildir. Hazırda qəzetin tirajı 2 milyon nüsxədir. Qəzetin Avropa nəşri 50 ölkədə yayımlanır. Asiya nəşrinin baş ofisi Honq-Konqda yerləşir [5]. “Financial Times” Böyük Britaniyanın gündəlik mətbuat orqanıdır. Qəzet 1888-ci ildən nəşr olunur. Hazırda “Financial Times” qəzetinin 4 nəşri var. Avropa və Asiya buraxılışları ilə yanaşı ABŞ və Yaxın Şərq nəşrləri mövcuddur. Qəzet 350 000 nüsxə ilə çap olunur və dünyanın 140 ölkəsində yayımlanır [6].

Beynəlxalq jurnalistika müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən mətbuat orqanlarının, informasiya agentliklərinin, televiziya və radio kanallarının, media şirkətlərinin ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrini araşdırır, onların yaratdıqları birliklərin, təşkilatların, alyansların informasiya siyasətini tədqiq edir, KİV vasitələri arasında mövcud olan informasiya mübadiləsinin təşkili prinsiplərini və mahiyyətini hərtərəfli araşdırır.

Beynəlxalq informasiya mübadiləsində dünya informasiya agentliklərinin xüsusi yeri var. Dünya informasiya agentliklərinin fəaliyyəti qlobal xarakter daşıyır. Onların əsas funksiyası qəzet və jurnal redaksiyalarını, televiziya və radio kanallarını, eləcə də başqa abunəçiləri operativ şəkildə siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni informasiya ilə təmin etməkdir.

Dünya informasiya agentlikləri böyük maliyyə imkanlarına malikdirlər və həssas formada texnoloji yeniliklərə can atırlar. Bunun nəticəsində onlar geniş müxbirlər şəbəkəsi yaratmağa nail olublar, qısa müddət ərzində dünya miqyasında böyük həcmdə xəbər toplayır, təhlil edir və yayımlayırlar. Bu üstünlüklər onları milli informasiya agentlikləri ilə rəqabətdə əlçatmaz edir. Bəzi dünya informasiya agentlikləri özəl peyk rabitə sisteminə və dünya üzrə səpələnmiş çoxsaylı ötürücülərə malikdir. Hazırkı dövrdə dünya informasiya agentlikləri sırasına “Reuters” (Böyük Britaniya), “Associated Press” (ABŞ), “Frans Press” (Fransa), “İTAR-TASS” (Rusiya) daxildir.

Beynəlxalq jurnalistikanın elmi və tədrisi-nəzəri istiqamətlərindən biri də media nümayəndələrinin ümumdünya miqyasında “ korporativ” maraqlarının aydınlaşdırılması, öyrənilməsi və bunun əsasında peşə həmrəyliyinin araşdırılması və mənimsənilməsidir. Dünyanın istənilən yerində jurnalistlərin oxşar problemləri və qarşıda duran vəzifələri var. Bunların həlli üçün media nümayəndələri regional və ümumdünya jurnalist təşkilatlarında birləşirlər. KİV əməkdaşlarının hüquqlarının müdafiəsi, onların peşə bacarıqlarının yüksəldilməsi ilə yanaşı bu təşkilatların əsas funksiyalarından biri də media nümayəndələrinin davranış kodekslərinin hazırlanması və təbliğidir. Jurnalist həmrəyliyinin vacibliyi, onun təşkili məsələləri və bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətinin öyrənilməsi beynəlxalq jurnalistikanın əsas vəzifələri sırasına daxildir.

Beynəlxalq jurnalist təşkilatlarının fəaliyyətini təhlil edərkən onların yaranma şəraitinin, formalaşma prinsiplərinin aydınlaşdırılması çox vacibdir. Bu təşkilatlar sırasında Beynəlxalq Jurnalistlər Təşkilatı, Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyası, Beynəlxalq Mətbuat İnstitutu, Beynəlxalq Söz Azadlığı Mübadiləsi Şəbəkəsi, Sərhədsiz Reportyorlar Təşkilatı və başqa birliklər xüsusi yer tutur.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədli S. Beynəlxalq jurnalistika dünya media sistemində. "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, Bakı, 2013, s. 6-44.
2. Məmmədli S. Beynəlxalq jurnalistika: təşəkkül prosesi və demokratik ölkələrin media təcrübəsi. "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, Bakı, 2013, s. 56-221.
3. <http://www.usatoday.com/>
4. <http://international.nytimes.com/>
5. <http://asia.wsj.com/home-page>
6. <http://www.ft.com/home/uk>

САБИР МАМЕДОВ

*доцент кафедры международной журналистики
Бакинского государственного университета*

**НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ**

В статье раскрывается сущность и научные направления международной журналистики. Автор отмечает, что в современном мире усиливается процесс унификации законодательства о СМИ. Универсальные нормы организации деятельности СМИ и журналистского творчества разрабатываются ООН, Советом Европы, ОБСЕ и другими международными организациями. Среди основных направлений международной журналистики необходимо отметить международное информационное сотрудничество, анализ и применение опыта в области СМИ развитых государств, развитие международного журналистского движения, деятельность транснациональных и мировых СМИ.

SABIR MAMMADOV

*the senior lecturer of chair of the international journalism
of the Baku State University*

**SCIENTIFIC AND THEORETICAL PROBLEMS AND MODERN TRENDS
INTERNATIONAL JOURNALISM**

The article reveals the nature and direction of international scientific journalism. The author notes that in today's world intensifies the process of harmonization of legislation on mass media. Universal norms of the organization of media activities and journalistic creativity developed by the UN, the Council of Europe, OSCE and other international organizations. Among the main areas of international journalism should be noted international information cooperation, analysis and application of experience in the media of developed countries, the development of international journalism movement, transnational and world media.

Rəyçilər: s.e.d. H.Vəliyev, t.e.d. İ.Məmmədov

BDU-nun Beynəlxalq Jurnalistika kafedrasının 17 dekabr 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №4)